Сельма Легерлеф

ЧУДЕСНА СВІЧКА

I

Багато-багато років тому, коли місто Флоренція тільки стало республікою, жив у ньому чоловік на ім'я Раньєро ді Раньєрі. Він був сином збройового майстра і сам навчився цього ремесла, але воно не особливо йому подобалося.

Цей Раньєро вирізнявся незвичайною силою. Про його говорили, що він носить важку залізну кольчугу так само вільно, як інший носить шовкову сорочку. Він був ще молодий чоловік, а вже багато разів довів свою силу. Одного разу йому випало бути в домі, де на горищі насипаний був хліб. Хліба зібралося надто багато, і в той час, як Раньєро був у домі, одна з балок горища обломилася, і весь дах готовий був обрушитися. Всі кинулися геть з дому, крім Раньєро. Він витягнув руки і підтримував стелю доти, поки не принесли балок і жердин, щоб підперти її.

Говорили ще про Раньєро, що він найхоробріша людина з тих, хто мешкав коли-небудь у Флоренції, що і бійка ніколи йому не набридає. Як тільки він чув якийсь шум на вулиці, він вибігав з майстерні в надії на бійку, в якій він може взяти участь. І якщо він міг втрутитися, то з однаковим бажанням вступав в бій з простими селянами і з закованими в залізо лицарями. Він ішов в бій, як безумний, не рахуючи противників.

В його часи Флоренція була не особливо могутньою. Населення її складалося в основному з шаповалів та ткачів-сукноробів, а ці люди бажали тільки одного: мирно займатися своїм ділом. Багато було між ними славних молодців, але вони були не войовничі та бачили свою честь в тому, щоб у їхньому місті було більше порядку, ніж в інших

містах. Раньєро часто горював, що він не народився в країні, де був би король, який збирав би навколо себе хоробрих людей; Раньєро казав, що тоді він досяг би високого положення та слави.

Раньєро був хвалькуватий і грубий, жорсткий до тварин, суворий до дружини, і жити з ним було нелегко. Він був би красивим, якби його не потворили глибокі шрами, що борознили його обличчя. Він був швидкий на рішення, і вчинки його були сміливі, хоча часто супроводжувалися насильством.

Раньєро був одружений з Франческою, дочкою Джакомо дельї Уберті, мудрого та впливового чоловіка. Джакомо не хотів видавати свою дочку за такого забіяку, як Раньєро, і довго опирався цьому шлюбові. Франческа примусила його поступитися, сказавши, що ніколи не вийде заміж за іншого. Коли Джакомо дав, нарешті, згоду, він сказав Раньєро:

— Я знаю, що такі, як ти, мужчини легше здобувають любов жінки, ніж її втримують, тому я хочу взяти з тебе обіцянку, що, якщо моїй дочці буде у тебе важко, і вона захоче повернутися до мене, ти не будеш їй перешкоджати.

Франческа запевняла, що зайвим є давати таку обіцянку: адже вона так любить Раньєро, і ніщо не зможе розлучити її з ним. Але Раньєро відразу ж дав обіцянку.

— Можеш бути впевненим, Джакомо, — сказав він, — я не буду стримувати жінку, яка захоче від мене піти.

Франческа переселилася до Раньєро, і все між ними було добре. Через декілька тижнів після весілля Раньєро надумав повправлятися в стрільбі у ціль. Він стріляв декілька днів у дошку, яка висіла на стіні. Він швидко наловчився і попадав у ціль щоразу. Нарешті, йому захотілося вистрілити в якусь іншу ціль, складнішу. Він пошукав, чи нема чогось

придатного, і не знайшов нічого, крім перепела, який сидів у клітці над дверима. Птах належав Франчесці, вона його дуже любила, але Раньєро, тим не менше, послав хлопця відкрити клітку і застрілив перепела, коли той здійнявся в повітря.

Постріл здався йому вдалим, і він вихвалявся ним кожному, хто попадався назустріч.

Коли Франческа довідалася, що Раньєро застрелив її птаха, вона зблідла і здивовано подивилася на нього. Її здивувало те, що він зміг заподіяти їй горе, але негайно простила йому і продовжувала любити його як і раніше.

І знову між ними все було добре.

Тесть Раньєро, Джакомо, займався ткацькою справою. У нього була велика майстерня, в ній завжди було багато роботи. Раньєро вирішив, що в майстерні Джакомо домішують до льону папір, і не міг втримати це в собі, а говорив про це всюди в місті. Нарешті, почув цю балаканину і Джакомо, і негайно ж спробував покласти їй край. Він попросив декількох знавців оглянути його пряжу та тканини, і ті вирішили, що все робиться з найчистішого льону. Тільки в одному тюкові, призначеному для продажу поза Флоренцією, вони знайшли якісь домішки. Джакомо запевняв, що обман здійснений без його відому й волі кимось з майстрів. Але тут же він зрозумів, що важко йому буде змусити народ повірити цьому. Завдяки своїй чесності він користувався загальною повагою і тепер дуже засмутився тим, що честь його заплямована.

Раньєро ж похвалявся, що йому вдалося викрити обман, і теревенив про це навіть в присутності Франчески.

Вона дуже зажурилася і разом з тим зачудувалася, так само, як і коли він застрелив її птаха. Її любов до Раньєро здавалася їй великим куском блискучої золотої парчі. Він був великий та блискучий. Але от від

одного кутка відрізали шматочок, і він був вже не такий чудовий, як раніше.

Але все ж він був ще так мало зіпсований, що вона подумала: "Його вистачить, доки я жива. Він такий великий, що ніколи не закінчиться".

Знову минув якийсь час, протягом якого вона і Раньєро були щасливі, як спочатку.

У Франчески був брат на ім'я Таддео. Він їздив по торгових справах у Венецію і купив собі там багате плаття з шовку та оксамиту. Повернувшись додому, він хизувався в ньому, але у Флоренції не прийнято було пишно вдягатися, так що багато хто над ним сміявся.

Раз вночі Таддео і Раньєро відправилися погуляти. Таддео був одягнений в зелений плащ на соболиному хутрі та фіолетовий камзол. Раньєро змусив його випити так багато вина, що він заснув, потім зняв з нього плащ і повісив на пташине пугало на городі.

Коли Франческа почула про це, вона знову розсердилася на чоловіка. Знову привидівся їй великий кусок золотої парчі, її любов до Раньєро. І бачила вона, як він зменшується, тому що сам Раньєро відрізає від нього шматок за шматком.

Після цього випадку вони знову жили дружно якийсь час, але Франческа вже не була така щаслива, як раніше, — вона все чекала, що Раньєро витворить знову щось, що образить її любов.

Цього недовго довелося чекати, Раньєро ніяк не міг вести себе сумирно. Він бажав, щоб люди постійно говорили про нього, хвалили його мужність та перевагу над іншими.

На флорентійському соборі, який був в той час набагато меншим від теперішнього, на одній з його веж висів великий важкий щит, повішений

там кимсь із предків Франчески. Очевидно, це був найважчий щит, який будь-хто міг носити у Флоренції, і всі в роді Уберті пишалися тим, що один з їх родичів зміг влізти на вежу і там його прикріпити.

І ось одного разу Раньєро піднявся на вежу, — зняв щит, надягнув його на спину і спустився з ним вниз.

Вперше Франческа заговорила з Раньєро про те, що її мучило, просила його не принижувати рід, до якого вона належала. Раньєро, який очікував від жінки похвали за його подвиг, дуже розсердився. Він відповів, що давно помітив, що вона не радіє його успіхами, а думає тільки про свій рід.

— Я думаю про інше, — сказала Франческа, — і це — моя любов. Не знаю, що станеться з нею, якщо так буде тривати далі.

Після цього вони часто сварилися, тому що Раньєро завжди ухитрявся затіяти те, що Франчесці могло сподобатися найменше.

В майстерні у Раньєро був один робітник, маленького росту і кульгавий. Хлопець цей любив Франческу, коли вона ще не була замужем, і продовжував любити її і після весілля. Раньєро, довідавшись про це, почав знущатися над ним, особливо коли сиділи за столом. В решті решт вийшло так, що майстер, який не виносив, коли над ним сміялися при Франчесці, кинувся одного разу на Раньєро і хотів його побити, але той тільки зневажливо посміхнувся і відкинув його в сторону. Тоді бідолаха вирішив, що йому не варто більше жити, пішов і повісився.

Франческа та Раньєро були одружені вже більше року, коли це трапилося. Знову Франческа уявила собі свою любов до чоловіка у вигляді куска блискучої парчі. З усіх його сторін були відрізані великі шматки, він був тепер майже вдвічі меншим, ніж спочатку.

Вона дуже злякалася і подумала: "Якщо я залишуся у Раньєро ще рік, він знищить мою любов, і я стану так ж бідна, як колись була багата".

Тоді вона вирішила покинути дім Раньєро і переселитися до батька, щоб не настав день, коли вона зненавидить Раньєро так само сильно, як тепер любить його!

Джакомо дельї Уберті сидів за ткацьким верстатом з майстрами, які працювали поруч з ним, коли вона увійшла. Він привітно зустрів дочку, зауваживши, що сталося те, чого він давно чекав. Негайно він звелів припинити роботу і наказав помічникам озброїтися і замкнути дім.

Потім Джакомо пішов до Раньєро. Він знайшов його в майстерні.

— Дочка моя сьогодні вернулася до мене і просила, щоб я дозволив їй знову жити під моїм дахом, — сказав він зятеві. — Я розраховую, що ти не будеш примушувати її повернутися до тебе після тої обіцянки, яку ти мені дав.

Раньєро прийняв це не дуже серйозно і відповів спокійно:

— Навіть якби я не давав тобі ніякої обіцянки, я не став би вимагати назад жінку, яка не хоче мені належати.

Він знав, як сильно Франческа його любить, і сказав собі: "Вона повернеться до мене ще до настання вечора".

Проте вона не з'явилася ні до вечора, ні наступного дня.

На третій день Раньєро відправився навздогін за розбійниками, які давно турбували флорентійських купців. Йому вдалося здолати їх і привести полоненими у Флоренцію.

Декілька днів він провів сумирно, поки не впевнився, що його подвиг відомий цілому місту. Проте, всупереч очікуванням це не привело до нього Франческу.

Раньєро тепер дуже хотілося змусити її судом вернутися до нього, але він не наважувався звернутися в суд через свою обіцянку. Жити ж в одному місті з жінкою, яка кинула його, йому здалося неможливим, і він виїхав із Флоренції.

Він став спочатку найманим солдатом, а незабаром — проводирем вільної дружини. Йому було все рівно, з ким битися, і він служив багатьом панам. Ставши воїном, він здобував велику славу, як завжди передбачав. Імператор зробив його лицарем, і він вважався героєм.

Покидаючи Флоренцію, він дав обіт перед образом Мадонни в соборі, що буде дарувати Святій Діві найцінніше і найчудовіше з того, що здобуде в бою. І тепер перед цим образом постійно можна було бачити дорогоцінні дари, пожертвувані Раньєро.

Раньєро знав, звичайно, що всі його подвиги відомі в його рідному місті, і дуже дивувався тому, що Франческа дельї Уберті не повертається до нього, довідавшись про його успіхи.

В той час проповідували хрестовий похід заради визволення Гробу Господнього, і Раньєро пристав до хрестоносців та відправився на Схід. Почасти він розраховував завоювати там замок або одержати в керування цілую область, почасти ж сподівався вчинити такі блискучі подвиги, що жінка знову полюбить його і повернеться до нього.

II

В ніч після взяття Єрусалиму в таборі хрестоносців була велика радість. Майже в кожній палатці була гулянка, шум чувся далеко довкола.

Раньєро ді Раньєрі також бенкетував з декількома соратниками, і у нього, мабуть, було ще шумніше, ніж де-небудь. Слуги заледве встигали наповнювати кубки, як вони знову порожніли.

Раньєро мав привід веселитися: в цей день він прославився більше, ніж за ціле життя досі. Вранці, коли штурмували місто, він першим вліз на стіни за Готфридом Бульонським і увечері був ушанований за свою хоробрість перед цілим військом.

Коли грабежі та вбивства закінчилися, і хрестоносці в покаянних одежах з незапаленими свічками в руках увійшли в храм при Гробі Господньому, Готфрид оголосив, що дозволяє йому першим запалити свічку від святого вогню перед Гробом Христа. Раньєро подумав, Готфрид хоче показати таким чином, що вважає його найхоробрішим в цілому війську, і дуже радів такій нагороді за подвиги.

Пізно вночі, коли всі були в чудовому дусі, в палатку Раньєро прийшли блазень і двоє музикантів, які ходили по таборі та розважали солдатів своїми витівками, і блазень попросив дозволу розповісти про смішну пригоду.

Раньєро знав: блазень цей славився своєю дотепністю, і зібрався слухати.

— Трапилося одного разу так, — почав блазень, — що Господь і Святий Петро сиділи на високої вежі в райській фортеці і дивилися вниз на землю. І стільки вони бачили цікавого, що ледве встигали обмінюватися словом. Господь сидів незворушно, а Святий Петро то відвертався з відразою, то тішився і радісно усміхався, то плакав і стогнав. Нарешті, коли сутінки спустилися над раєм, Господь сказав Святому Петру, що тепер він може бути задоволений.

"Чим же це я маю тішитися?" — запитав Святий Петро.

"Я думав, — сказав Господь лагідно, — ти будеш задоволений тим, що бачив сьогодні".

Але Святий Петро відповідав:

"Правда, я багато років сумував, що Єрусалим під владою невірних, але після того, що трапилося сьогодні, я думаю, що все могло залишатися по-старому".

Раньєро зрозумів, що блазень говорить про те, що трапилося цього дня. І він, й інші лицарі почали слухати з більшим інтересом, ніж спочатку.

— Сказавши це, — продовжував блазень, кинувши на лицарів лукавий погляд, — Святий Петро перегнувся через зубці вежі та вказав вниз.

Він показав Господу на місто, яке лежало на великій самотній скелі, що піднімалася над гірською долиною.

"Чи бачиш Ти гори трупів, — сказав він, — чи бачиш Ти кров, що ллється струмками вулицями, чи бачиш Ти оголених нещасних полонених, які стогнуть в нічному холоді, чи бачиш дим пожарищ?"

Господь нічого не захотів йому відповісти, і Святий Петро продовжував свої скарги. Він сказав, що багато раз був сердитий на це місто, але не настільки, щоб бажати йому такої страшної долі. Нарешті, Господь спробував трохи зм'якшити його.

"Ти не можеш, однак, заперечувати, що християнські лицарі ризикували своїми життями з величезною безстрашністю", — сказав Він.

Тут блазня перервали схвальні вигуки, але він квапливо продовжував:

— Не заважайте мені, — сказав він. — От я і не пам'ятаю, де зупинився. Ах, так, я якраз хотів сказати, що Святий Петро витер декілька сльозинок, що виступили на очах і перешкоджали йому бачити.

"Я ніколи не думав, що вони дикі, як звірі, — сказав він. — Вони грабували і вбивали цілий день".

— Спаситель мовчав, — сказав блазень. — А Святий Петро повторював своє. Він казав, нехай Господь не трудиться вказувати йому, що в решті решт ці люди згадали, в яке місто прийшли, і відправилися в церкву босі, в одязі тих, що каються. Це смирення тривало так недовго, що про нього не варто й говорити. При цьому він знову перегнувся через стіну і показав на Єрусалим.

Він вказав на табір християн перед містом.

"Бачиш, як Твої лицарі святкують перемогу?" — запитав він.

І Господь побачив, що всюди в таборі було велике пияцтво. П'яні лицарі та воїни втішали свої погляди танцями сірійських танцівниць. Повні кубки ходили довкола, грали в кості на військову здобич і...

— Слухати блазнів, що розповідають погані казки,— вставив Раньєро, — це ж також великий гріх?

Блазень засміявся і кивнув Раньєро, немов кажучи: зачекай, я за все відплачу тобі!

— Не перебивайте мене! — знову попросив він. — Бідний блазень так легко забуває те, що має сказати! Так ось: Святий Петро запитав строго, чи не думає Спаситель, що Йому багато честі від такого народу? На це Спаситель, розуміється, мав би відповісти, що Він так не думає.

"Вони були розбійниками та вбивцями до того, як виїхали з дому, — сказав Святий Петро, — і розбійниками та вбивцями вони залишилися досі. І краще б Ти не допускав, щоб ця затія здійснилася. З неї не вийде нічого доброго".

— Гей, дивися, блазню! — погрозливо вигукнув Раньєро.

Але блазень, здавалося, бачив особливу для себе честь в тому, щоб випробувати, як далеко він може зайти до того, як на нього кинуться і викинуть геть. Він продовжував безстрашно:

— Господь тільки нахилив голову, як людина, яка визнає, що покарана справедливо. І майже в цю ж хвилину Він поспішно ступив уперед і кинув погляд вниз.

"На що це Ти дивишся?" — здивувався Святий Петро.

Блазень зобразив все це дуже живо. Слухачі побачили перед своїми очима Спасителя та Святого Петра і бажали довідатися, що ж такого побачив Господь.

— Господь відповів, що нічого особливого, — сказав блазень, —і тим не менше продовжував дивитися вниз. Святий Петро простежив за поглядом Господа і побачив, що Він дивиться на великий намет, перед який на довгих списах були насаджені дві сарацинські голови, а навколо було навалено безліч чудових килимів, золотого посуду та дорогоцінної зброї, награбованих в священному місті. В цьому наметі було те ж, що й в цілому таборі. Там сидів натовп лицарів і спорожнювали кубки. Різниця, хіба що, була лише в тому, що тут пили й шуміли більше, ніж в інших місцях. Стільки суворих й жахливих осіб, скільки він бачив тут, здавалося йому, ніколи ще не збиралося на бенкеті. А хазяїн бенкету, який сидів на почесному місці, був страшнішим від усіх. Це був тридцятип'ятилітній чоловік, величезного зросту, товстий, з багряним

обличчям, порізаним рубцями та шрамами, з важкими кулаками та різким, гучним голосом.

Тут блазень зупинився на хвилину, ніби остерігаючись йти дальше, але Раньєро й іншим подобалося слухати, як розповідають про них самих, і вони лише сміялись з його зухвалості.

— Ти зухвалий хлопець! — сказав Раньєро. — Подивимося, до чого ти ведеш!

— Нарешті, Господь сказав декілька слів, — продовжував блазень, — з яких Святий Петро зрозумів, чим Він радіє. Господь запитав Петра, чи не помиляється Він, чи дійсно біля одного з лицарів стоїть палаюча свічка?

Раньєро здригнувся при цих словах. Тільки тепер він розсердився на блазня і простягнув вже руку за важким глечиком, щоб кинути його йому в обличчя, але переборов себе, щоб почути, чи буде блазень хвалить його, чи ганити.

— Тут Святий Петро побачив, що, хоч намет був освічений факелами, поруч з одним із лицарів дійсно стояла палаюча свічка. Це була велика груба свічка, з тих, які можуть горіти цілу добу. Лицар, не маючи для неї підсвічника, зібрав купу каміння і обклав її довкола, щоб вона не впала.

Ціле товариство вибухнуло голосним сміхом. Всі указували на свічку, яка стояла на столі біля Раньєро і точнісінько схожу на описану блазнем. Кров кинулася в голову Раньєро, це була та сама свічка, яку він декілька годин тому запалив при Гробі Господньому. Він не міг загасити її по своїй волі.

— Коли Святий Петро побачив цю свічку, — сказав блазень, — він зрозумів, чому зрадів Господь, і не міг не пошкодувати Його.

"От воно що, — сказав він, — це той самий лицар, який вранці першим підхопився на стіни вслід за Готфридом Бульонським і якому увечері дозволено було раніше від всіх інших запалити свічку біля святого Гробу".

"Вірно,— сказав Господь,— і, як бачиш, свічка його все ще світиться".

Блазень заговорив дуже швидко, зрідка кидаючи очікувальний погляд на Раньєро.

— Святий Петро не міг не пошкодувати трохи Господа.

"Хіба Ти не розумієш, чому у нього палає свічка? — сказав він. — Ти, напевно, уявляєш, що він думає про Твої муки й смерть, дивлячись на неї. Але він думає лише про честь, яку здобув, коли був визнаним найхоробрішим у війську після Готфрида!"

При цих словах гості знову зареготали. Раньєро був дуже сердитий, але примусив себе теж засміятися. Він знав, всі вважатимуть дуже смішним те, що він не зуміє стерпіти цього жарту.

— Але Господь посперечався зі Святим Петром, — продовжував блазень.

"Хіба ти не бачиш, як він береже свою свічку? — запитав Він. — Він прикриває полум'я рукою з остраху, що вітер задує її, коли хтось піднімає полу намету. І він відганяє нічних метеликів, які літають довкола та можуть її загасити".

Регіт ставав все голоснішим, тому що блазень розповідав чисту правду. Раньєро щораз важче було стримуватися. Він не міг допустити, щоб хто-небудь жартував над священною свічкою.

— Святий Петро все ж засумнівався, — казав блазень. — Він запитав Господа, чи знає Він цього лицаря.

"Адже він не з тих, хто часто ходить на службу і перебирає чотки?" — сказав він. Але Спаситель не хотів відмовитися від своєї думки.

"Святий Петре, Святий Петре! — сказав Він торжественно. — Запам'ятай, незабаром цей лицар стане благочестивішим від Готфрида! Звідки походять лагідність і благочестя, як не від Мого Гробу? Ти побачиш, Раньєро ді Раньєрі буде допомагати вдовам та нещасним полоненим. Ти побачиш, він буде піклуватися про хворих та засмучених, як тепер він дбає про полум'я священної свічки".

Тут пролунав нестримний сміх. Всім, хто знав вдачу Раньєро і його спосіб життя, це здалося дуже смішним. Але сам він знайшов і жарт, і сміх нестерпними. Він підхопився, бажаючи провчити блазня. При цьому він так сильно штовхнув стіл, який складався просто з дверей, покладених на стовпи, що той захитався і свічка перекинулася. І тут виявилося, як Раньєро, дорожить тим, щоб зберегти свічку запаленою. Він встиг придушити злість, ухитрився підхопити свічку і дав полум'ю розгорітися перед тим, як кинутися на блазня. Коли ж він закінчив зі свічкою, блазень вже вибіг з намету, і Раньєро зрозумів, що не варто його переслідувати в нічному мороку.

"Я провчу його іншим разом", — подумав він і сів на своє місце.

Гості вже насміялися вдосталь, і один з них звернувся до Раньєро, бажаючи продовжити жарт.

— Вірно, все-таки, одне, Раньєро, — сказав він, — що на цей раз тобі не вдасться послати Мадонні найдорожче з придбаного в бою.

Раньєро поцікавився, чому той думає, що на цей раз він не зробить за своїм звичаєм.

— З тієї єдиної причини, — відповів лицар, — що найдорогоцінніша твоя здобич — це полум'я свічки, яку ти на виду у всього війська запалив у храмі при Гробі Господньому. А його ти, звичайно, не можеш відправити у Флоренцію.

Товариство знову зареготало, але Раньєро був в такому настрої, що міг взятися за найсміливішу затію, лиш би змусити їх перестати сміятися. Він покликав раптом старого зброєносця і сказав йому:

— Приготуйся, Джованні, до довгої подорожі, завтра ти поїдеш у Флоренцію з цією Святою свічкою.

Зброєносець прямо відмовився виконати цей наказ.

— Цього я не можу взяти на себе, — сказав він. — Як можна доїхати до Флоренції з палаючою свічкою? Вона загасне раніше, ніж я виїду з табору.

Раньєро опитав по черзі всіх своїх людей. Від всіх він почув ту саму відповідь. Вони, очевидно, навіть не вважали цей наказ серйозним.

Розуміється, гості веселилися все голосніше в міру того, як виявлялося, що жоден з людей Раньєро не береться виконати його наказ.

Лицар гарячився щораз більше. Нарешті, він втратив терпіння і вигукнув:

— Ця свічка буде відвезена у Флоренцію! І так як ніхто не хоче з нею їхати, то я поїду сам!

— Подумай, перед тим, як давати таку обіцянку! — сказав один з гостей. — Ти втратиш князівство!

— Клянуся вам, що довезу цю свічку палаючою до Флоренції! — вигукнув Раньєро. — Я зроблю те, за що ніхто інший не береться!

Старий зброєносець спробував виправдатися:

— Пане, для тебе це зовсім інша справа. Ти можеш взяти зі собою велику свиту, мене ж ти хотів вислати одного.

Але Раньєро був не в собі і не зважував своїх слів.

— Я теж поїду один, — сказав він.

Цим Раньєро досяг цілі. Всі в наметі перестали сміятися. Гості сиділи перелякані і дивилися на нього.

— Чого ж ви не смієтеся? — запитав Раньєро. — Ця затія не більше, ніж дитяча забава для хороброго чоловіка.

III

На світанку наступного дня Раньєро сідав на коня. Він був у повному озброєнні, але поверх усього накинув грубий паломницький плащ, щоб сталевий панцир не занадто розжарювався під сонячними променями. Він був озброєний мечем та бойовою палицею і їхав на прекрасному коні. В руці він тримав запалену свічку, а до сідла було прив'язано декілька зв'язок довгих воскових свічок на заміну, щоб святе полум'я не згасло.

Раньєро повільно їхав по довгому, захаращеному наметами таборі, і поки що все було добре. Було ще так рано, що туман, який піднявся з глибоких долин навколо Єрусалиму, не розсіявся, і Раньєро їхав немов серед білої ночі.

Табір спав, і Раньєро спокійно проїхав повз сторожові пости. Ніхто не окликнув його, тому що через туман його не можна було розгледіти, а на дорозі лежав густий, глибокий порох, який заглушував стукіт копит.

Раньєро минув табір і звернув на дорогу до Яффи. Дорога стала кращою, але він, як і раніше, їхав повільно через свічку. Вона палала слабим, тремтячим червонуватим світлом в густому тумані. Безперервно налітали великі комахи і, махаючи крилами, натикалися прямо на вогонь. Раньєро дуже нелегко було оберігати її, але він був в найкращому настрої та, як і раніше, вважав, що затіяне ним настільки просте, що під силу й дитині.

Але коневі набрид повільний хід, і він перейшов на рись. Зустрічний вітер почав задувати полум'я. Раньєро пробував захистити його рукою і плащем, але це не допомагало. Він бачив — зараз свічка згасне.

Але він не хотів так швидко відмовитися від своєї затії. Зупинивши коня, він якийсь час стояв нерухомо, щось міркуючи. Потім він зістрибнув з сідла і спробував сісти на коня задом наперед, щоб своїм тілом захистити полум'я від вітру. Це йому вдалося, але тепер, він помітив, що подорож буде важчою, ніж він припускав спочатку.

Коли він здолав гори навколо Єрусалиму, туман розсіявся. Він їхав серед пустелі. Ні людей навколо, ні будівель, ні зелені дерев — лише голі пагорби.

Тут на Раньєро напали розбійники. Те була юрба бродяг, які тайком стежили за військом, жили розбоєм та грабежами. Вони причаїлися за косогором, і Раньєро, який їхав задом наперед, побачив їх, тільки коли вони оточили його, погрожуючи йому своїми мечами. Їх було дванадцять чоловік, жалюгідний був їхній вигляд, жалюгідно виглядали їхні шкапи. Раньєро відразу побачив, що не важко пробитися крізь цю зграю і поїхати від них. Але не можна було цього зробити, не кинувши свічку. І

він вирішив, що після гордих слів, сказаних ним вночі, не можна так легко відмовлятися від свого наміру.

Він не бачив іншого виходу, як домовитися з розбійниками. Він заявив їм, що, оскільки він добре озброєний і під ним жвавий кінь, їм важко буде з ним справитися, якщо він почне захищатися. Але він зв'язаний обітом і не буде пручатися, віддавши без бою все, що вони забажають, якщо тільки вони обіцяють не гасити його свічку.

Розбійники розраховували на жорстокий бій. Вони дуже зраділи пропозиції Раньєро і зараз же взялися його оббирати. Вони забрали у нього панцир й коня, зброю й гроші. Єдине, що вони йому залишили, був грубий плащ і дві в'язки свічок. Вони також чесно стримали обіцянку не гасити свічку.

Один з них стрибнув на коня Раньєро. Зауваживши, який він гарний, він відчув, очевидно, якесь співчуття до лицаря і гукнув йому:

— Послухай, ми не будемо занадто жорстокі до християнина. Візьми мого старого коня і їдь на ньому.

Це була жалюгідна шкапа. Вона рухалася повільно і незграбно, немов дерев'яна.

Коли розбійники поскакали і Раньєро сідав на шкапу, він сказав собі:

— Мене, напевно, зачарувала ця свічка. Через неї я тепер поїду, як безумний жебрак.

Він розумів, що мудріше було б вернутися, тому що ця затія дійсно нездійсненна. Але його опанувало таке сильне бажання виконати його, що він не міг йому протистояти.

І він поїхав далі. Як і раніше він бачив навколо голі, світло-жовті пагорби.

Через годину він проїхав повз молодого пастуха, який пас чотирьох кіз. Побачивши, що тварини пасуться на голій землі, він подумав, чи не їдять вони землю.

Пастух цей, імовірно, володів великим стадом, яке забрали у нього хрестоносці. Побачивши самотнього християнина, він забажав, наскільки зможе, відімстити йому. Він кинувся на вершника та вдарив посохом по свічці. Раньєро був занятий своєю свічкою і не думав захищатися від пастуха. Він тільки пригорнув до себе свічку, щоб охоронити її. Пастух ще декілька разів ударив по ній, потім зі здивуванням зупинився і перестав бити. Він побачив, що плащ Раньєро загорівся, але той нічого не робить, щоб загасити вогонь, поки свічка його в небезпеці. Тоді пастуху стало соромно. Він довго йшов за Раньєро, і в одному місці, де дорога сильно звужувалася між двома обривами, він провів кінь під вуздечку. Раньєро посміхнувся і подумав, що пастух, напевне, прийняв його за святого, який виконує обіт.

Під вечір Раньєро почав зустрічати людей. Звістка про падіння Єрусалиму за ніч поширилася далеко в околиці, і безліч народу негайно направилося до міста. Тут були пілігрими, які роками вичікували нагоди потрапити в Єрусалим, тільки що прибулі війська і, передо всім, купці, які поспішали туди з возами життєвих припасів.

Зустрічаючи Раньєро, який їхав задом наперед, із палаючою свічкою в руці, люди вигукували:

— Божевільний! Божевільний!

В більшості це були італійці, і Раньєро чув, як вони кричали це слово його рідною мовою.

Раньєро, який цілий день так добре справлявся з собою, сильно розгнівав цей постійно повторюваний вигук. Він зіскочив з сідла і почав тузити крикунів своїми важкими кулаками. Цей народ відчув, які важкі його удари, і почав втікати, а Раньєро залишився сам на дорозі.

Тут він знову опам'ятався.

— Вони були праві, називаючи мене божевільним,— сказав він, згадавши про свічку, не знаючи, куди дів її. Нарешті, він побачив, що вона скотилася з дороги в яму. Полум'я згасло, але біля самої свічки жевріла травинка,— перед тим, як згаснути, свічка запалила траву.

"Це був би жалюгідний кінець після стількох трудів", — подумав Раньєро, запаливши свічку і сідаючи в сідло. Він був цілком подавлений. Йому здавалося малоймовірним, що поїздка його вдасться.

Увечері Раньєро добрався до Рамли і заїхав у місце, де переважно ночують каравани. Це був великий критий двір. Довкола були стійла, куди мандрівники ставили своїх коней та верблюдів. Кімнат для постояльців не було, і люди спали поруч з тваринами.

Народу було дуже багато, але хазяїн закладу все таки знайшов місце для Раньєро та його коня. Він нагодував коня і вершника.

Раньєро, помітивши, як гарно з ним обходяться, подумав: "Все таки, розбійники зробили мені послугу, забравши панцир й коня. Без сумніву, я легше проїду по країні з моєю ношею, якщо мене будуть приймати за божевільного".

Відвівши коня в стійло, Раньєро сів на сніп соломи, тримаючи свічку в руках. Він мав намір не спати цілу ніч.

Проте, тільки-но Раньєро сів, як відразу задрімав. Він був дуже стомлений, розтягся у весь зріст і проспав до ранку.

Прокинувшись, він не знайшов ні вогню, ні свічки. Він пошукав свічку в соломі, але не знайшов її.

— Хтось взяв її у мене і загасив, — сказав він і спробував переконати себе, начебто радіє, що все закінчено, і йому не потрібно продовжувати непосильну затію.

Але, подумавши так, він відчув в душі тугу і порожнечу. Здавалося, ніколи йому так не хотілося виконати задумане, як тепер.

Він вивів коня, загнуздав та осідлав його.

Коли він був готовий, хазяїн караван-сараю підійшов до нього з палаючою свічкою і сказав:

— Я мусів взяти у тебе свічку, бо ти заснув, але тепер тримай її назад.

Раньєро, не видаючи себе, сказав спокійно:

— Ти поступив розумно, погасивши її.

— Я її не гасив,— відповів хазяїн.— Я бачив, що вона горіла, коли ти приїхав вчора, і подумав, що для тебе важливо, щоб вона продовжувала горіти. Якщо ти подивишся, наскільки вона зменшилася, то переконаєшся, що вона горіла цілу ніч.

Раньєро ледь не плакав від радості. Він гаряче подякував хазяїну і поїхав дальше в чудовому настрої.

IV

Відправляючись з Єрусалиму, Раньєро розраховував добратися до Італії морем. Йому довелося змінити це рішення після того, як розбійники відібрали у нього гроші. Треба було їхати сухим шляхом.

Це була довга подорож. Він поїхав з Яффи на північ вздовж сірійського узбережжя. Потім — на захід вздовж півострова Мала Азія. Потім знову на північ, до самого Константинополя. Звідти був ще дуже довгий шлях до Флоренції.

Весь цей час Раньєро жив добровільними дарами. Здебільшого пілігрими, які великими кількостями прямували тепер в Єрусалим, ділили з ним свій хліб.

Незважаючи на те, що Раньєро майже весь час їхав сам, дні його не були довгими і одноманітними. Йому весь час доводилося спостерігати за полум'ям свічки, про яке він не міг не турбуватися. Варто було подути вітру чи впасти дощовій краплі — полум'я згасло би.

Під час подорожі пустельними дорогами, в постійній турботі про те, щоб не дати загинути священному вогню, йому прийшло в голову, що колись він вже зустрічав щось подібне. Він вже знав колись людину, яка охороняла щось, так само надійно, як і полум'я свічки.

Спочатку це уявлялося йому смутно, він подумав, що бачив це у сні.

Але в міру того, як він їхав самотньо в чужій країні, йому все наполегливіше здавалося, що щось подібне вже було з ним раніше.

— Ніби ціле життя своє я ні про що інше й не чув,— казав він.

Одного разу увечері Раньєро в'їхав в якесь місто. Смеркло, і жінки стояли в дверях, чекаючи чоловіків. Серед них Раньєро побачив жінку, високу і стрункy, з серйозним поглядом. Вона нагадала йому Франческу дельї Уберті.

В цю ж хвилину Раньєро стало зрозуміло те, в чому він ніяк не міг розібратися, чим дивувався. Він зрозумів, що для Франчески її любов була, напевно, такою ж палаючою свічкою, полум'я якої їй хотілося зберегти навічно і за яку вона постійно боялася, що Раньєро загасить її. Він здивувався цією думкою, але все більше й більше переконувався, що так насправді і було. Вперше він став розуміти чому Франческа пішла від нього, і що вернути її він зможе не військовими подвигами.

* * *

Подорож Раньєро була дуже тривалою. Немало це залежало від того, що він не міг виїхати в погану погоду. Він сидів тоді в караван-сараї та оберігав полум'я. Це були важкі дні.

Одного разу, проїжджаючи горами Лівану, Раньєро побачив, що буде гроза. Він їхав серед страшних пропастей і стромовин, високо й далеко від людського житла. Десь на гребені одинокого стрімчака він помітив могилу сарацинського святого. Це була маленька чотирикутна кам'яна будівля з куполоподібним дахом. Краще було сховатися тут.

Тільки Раньєро увійшов в склеп, як вибухнула снігова буря, що бушувала два дні. Настав такий жахливий холод, що він ледь не замерз.

Раньєро неважко було би набрати палива для багаття: він знав — на схилах гори багато гілляк та хмизу. Але він уважав полум'я, яке віз зі собою, святим і не бажав запалювати ним нічого, крім свічки перед вівтарем Пречистої Діви.

Негода розігрувалася все сильніше, нарешті, загуркотів грім і засяяли блискавки. Одна з них вдарила в гору, прямо перед могилою, і запалила старе дерево. Раньєро зміг тоді розпалити багаття, не користуючись священним вогнем.

* * *

Раз, в полудень, було дуже гаряче, і Раньєро ліг в кущах відпочити. Він міцно спав, а свічка стояла поруч між камінням. Поки Раньєро спав, почався дощ. Коли Раньєро, нарешті, опам'ятався від сну, земля навколо була мокрою, і він не смів глянути на свічку з остраху, що вона згасла! — але свічка тихо горіла під дощем, тому що дві маленькі пташки літали над полум'ям. Вони трималися в повітрі на розпростертих, трепетливих крилах, захищаючи свічку від дощу. Раньєро миттю зняв плащ і розвісив його над свічкою. Потім він простягнув руку за пташками, йому захотілося приголубити їх. Вони не полетіли, він спіймав їх і погладив.

* * *

Раньєро був уже в околицях Нікеї. Тут він зустрів західних володарів, які вели підкріплення хрестоносцям в Святу Землю. Серед них був і Роберт Тальєфер, мандрівний лицар і трубадур.

Раньєро їхав у своєму старому плащі зі свічкою в руках, і солдати стали за звичаєм кричати:

— Божевільний, божевільний!

Роберт зупинив їх і заговорив з Раньєро.

— Чи здалеку ти так їдеш? — спитав він.

— Я їду так від самого Єрусалиму,— відповів Раньєро.

— Багато разів твоя свічка гасла в дорозі?

— Вона горить тим самим полум'ям, від якого я запалив її в Єрусалимі, — сказав Раньєро.

Помовчавши, Роберт Тальєфер сказав:

— Я також один з тих, хто носить полум'я, і хочу, щоб воно горіло вічно. Чи можеш ти, що довіз свою свічку палаючою від самого Єрусалиму, сказати мені, що мені робити, щоб полум'я моє ніколи не гасло?

Раньєро відповів:

— Пане, це важка робота, хоч і здається маловажною. Я не порадив би вам брати на себе таке діло. Це крихітне полум'я буде вимагати, щоб ви перестали думати про все інше. Воно не дозволить вам мати коханої, якщо у вас є до того бажання, через нього ви не зважитеся взяти участь в бенкеті. У вас не має бути в думках нічого, крім нього, ви не будете мати ніякої іншої радості. Але особливо я не раджу вам затівати таку подорож, яку затіяв я, тому що жодної хвилини ви не будете почувати себе спокійно. Від скількох небезпек не вберегли б ви полум'я, ви постійно повинні очікувати, що в наступну ж хвилину щастя зрадить вам.

Роберт Тальєфер гордо підняв голову і відповів:

— Те, що зробив ти для свого полум'я, напевно, зумію зробити й я.

Раньєро здивувався, що птахи не злякалися його, а потім подумав: "Вони не бояться, тому що знають, у мене одна думка: захистити те, що найніжніше".

* * *

Раньєро прибув у Італію. Одного разу він їхав пустельною дорогою серед гір. Раптом його наздогнала жінка і попросила дозволити їй взяти вогню від його свічки.

— Вогнище в моєму домі згасло,— сказала вона,— діти мої голодують. Дай мені вогню, щоб я могла розпалити пічку та спекти їм хліба!

Вона простягнула руку до свічки, але Раньєро підняв її. Він не хотів дозволити, щоб що-небудь запалилося від цього вогню, крім свічок перед образом Святої Діви.

Тоді жінка сказала йому:

— Дай вогню, пілігриме, життя моїх дітей — це полум'я, яке я повинна втримувати палаючим!

За ці слова Раньєро дозволив їй запалити ґніт в лампі від його вогню.

Через якийсь час Раньєро їхав через село. Це було високо в горах, де панував холод. Молодий селянин, що стояв край дороги, побачив бідолаху в дірявому плащі. Він швидко зняв з себе короткий плащ і кинув його вершнику. Плащ впав просто на свічку і загасив її.

Раньєро згадав тоді жінку, якій дав вогню. Він вернувся до неї і запалив свічку від священного вогню.

Збираючись їхати, він сказав їй:

— Ти кажеш, що полум'я, яке ти повинна доглядати,— це життя твоїх дітей. Чи не можеш сказати мені, як називається полум'я, яке я везу стільки часу?

— Де воно було запалене? — запитала жінка.

— Біля Гробу Христа, — сказав Раньєро.

— Тоді воно не може називатися інакше, як лагідністю та любов'ю до людей,— відповіла жінка.

Раньєро розсміявся над відповіддю, вважаючи, що він дивний апостол для подібних чеснот.

* * *

Раньєро просувався між прекрасними синіми пагорбами. Він бачив, що близько Флоренція!

Думаючи, що скоро звільниться від свічки, він згадав свій намет в Єрусалимі, який залишив повний військової здобичі, і хоробрих своїх воїнів, що залишилися в Палестині, які, безсумнівно, зрадіють, що він вернувся до військового ремесла і знову веде їх до перемог та завоювань.

І раптом Раньєро зауважив, що не відчуває ніякої радості, думаючи про це, що думки його охочіше спрямовуються в іншу сторону.

Раньєро вперше зрозумів, що він вже не та людина, якою був, виїжджаючи з Єрусалиму. Подорож з запаленою свічкою навчила його радіти всім миролюбним, розумним та співчутливим людям і гребувати дикими та войовничими.

Він радів, думаючи про людей, які мирно працювали в домах, і відчув, що охоче вернувся би в свою стару майстерню до прекрасних художніх занять.

"Воістину, це полум'я пересотворило мене,— думав він. — Воно зробило мене іншою людиною".

* * *

Була Паска, коли Раньєро в'їхав у Флоренцію.

Тільки-но він в'їхав в міські ворота, сидячи задом наперед, з накинутим на обличчя капюшоном і з палаючою свічкою в руках, як придорожній жебрак підвівся і закричав звичайне: "Божевільний, божевільний!"

На цей вигук з одних воріт вискочив вуличний хлопчисько, і бродяга, який лежав на землі і дивився на небо, підхопився на ноги. І обоє закричали те ж: "Божевільний, божевільний!"

Коли до них прилучився третій, вони зашуміли так, що підняли всіх хлопчиськ на вулиці. Вони збігалися з усіх кутів та завулків і, тільки-но побачивши Раньєро, в пошарпаному плащі, на жалюгідній шкапі, кричали своє:

"Божевільний, божевільний!"

До цього Раньєро давно вже звик. Він тихо їхав по вулиці, не звертаючи уваги на крикунів.

Вони ж не вдовольнялися своїми вигуками, один з них підстрибнув і хотів задути свічку.

Раньєро підняв Свічку вище і підігнав коня, щоб визволитися від хлопчиськ. Але вони бігли нарівні з ним, з усіх сил намагаючись загасити свічку.

Чим більше Раньєро силкувався вберегти полум'я, тим сильніше це їх розохочувало. Вони почали кидати шапками в свічку. Їм не вдалося загасити полум'я тільки тому, що їх було багато, і вони штовхали один одного.

На вулиці виникла страшна метушня. Біля вікон стояли люди і реготали. Нікому не було шкода безумного, який старався захистити свою свічку. Дзвонили на вечірню, багато богомольців йшло до церкви. Вони зупинялися і теж від душі сміялися.

Раньєро підвівся з ногами на сідло, оберігаючи свічку. Вигляд у нього був дикий. Капюшон звалився з голови і оголив обличчя, виснажене та бліде, як у мученика. Свічку він тримав високо, наскільки вистачало його витягнутої руки.

Вулиця кипіла. Навіть і дорослі почали брати участь в потісі. Жінки махали головними уборами, а мужчини кидали берети. Всі старалися загасити свічку.

Раньєро проїжджав під балконом будинку. На ньому стояла жінка. Вона перегнулася через перила, схопила свічку і кинулася з нею в дім.

Народ вибухнув голосним реготом і радістю, Раньєро ж похитнувся в сідлі і звалився з коня.

Як тільки він опинився на землі, розбитий і непритомний, вулиця миттєво спорожніла.

Ніхто не хотів подбати про впалого. Біля нього залишився лише його кінь.

Коли юрба пішла з вулиці, Франческа дельї Уберті показалася зі свого дому з запаленою свічкою в руці. Вона була ще дуже гарною, риси її були лагідні, а очі серйозні і глибокі.

Вона підійшла до Раньєро і нагнулася до нього. Раньєро лежав непритомно, але, коли світло свічки впало на його обличчя, він рушився і опам'ятався. Здавалося, полум'я свічки мало чудесну владу над ним. Побачивши, що він прийшов до тями, Франческа сказала:

— Ось твоя свічка. Я взяла її у тебе, тому що не знала іншого способу, як тобі помогти.

Впавши, Раньєро сильно вдарився. Але тепер ніщо не могло зупинити його. Він став повільно підніматися. Він хотів іти, але похитнувся і ледь не впав. Тоді він спробував сісти на коня. Франческа допомогла йому.

— Куди ти хочеш їхати?— запитала вона, коли він вже був в сідлі.

— В собор,— відповів він.

— Тоді я відпроваджу тебе,— запропонувала вона,— тому що я йду на вечірню.

Франческа взяла коня під вуздечку і повела його.

Франческа відразу впізнала Раньєро. Але Раньєро не зрозумів, хто вона, тому що не давав собі часу глянути на неї. Він не відривав очей від полум'я свічки.

Вони мовчали цілу дорогу. Раньєро думав тільки про полум'я, про те, щоб зберегти його до останньої хвилини. Франческа не могла говорити, тому що не хотіла остаточно переконатися в тому, чого боялася. Вона не могла подумати нічого іншого, крім того, що Раньєро зійшов з розуму. Вона була майже впевнена в цьому, і все ж їй не хотілося говорити з ним, щоб уникнути повної впевненості.

Скоро Раньєро почув, що хтось біля нього плаче. Він глянув і побачив, що поруч іде й плаче Франческа дельї Уберті. Хвилину він дивився на неї і нічого не сказав. Він хотів думати тільки про свою свічку.

Раньєро під'їхав до собору. Тут він зліз з коня, подякував за поміч Франчесці, як і раніше не дивлячись на неї, і пішов один в сповідальню до священиків.

Постоявши хвилину, Франческа також увійшла в церкву. Був вечір Страсної суботи, всі свічки в храмі стояли незапаленими в знак скорботи. Франчесці здалося, що й для неї назавжди погасло полум'я надії, яка вперто горіла в ній всі ці роки.

А в церкві панувала торжественність. Біля вівтаря було багато священиків. Каноніки застигли благоговійно на амвоні, а перед ними сидів єпископ.

Скоро Франческа зауважила, що між священиками почався рух. Майже всі, хто мав бути присутній при службі, встали і пішли у вівтар. Піднявся нарешті і єпископ.

Коли служба закінчилася, один священик піднявся на амвон і почав говорити народу. Він розповів, що Раньєро ді Раньєрі приїхав у Флоренцію зі святим вогнем із Єрусалиму. Він розповів про те, що виніс і вистраждав лицар в дорозі. Хвалив і прославляв його надзвичайно.

Люди сиділи вражені, слухаючи це. Франческа ніколи не переживала такої щасливої хвилини.

— Боже,— зітхала вона,— я не в силах перенести таке щастя.

Сльози її лилися, коли вона слухала.

Священик говорив довго та гарно. Під кінець він сказав гучним голосом:

— Мабуть, може здатися мало важливим, що палаюча свічка була довезена до Флоренції. Але я кажу вам: просіть Бога, щоб він дав

Флоренції багатьох носіїв вічного вогню, і вона стане великою силою і буде прославлена поміж містами!

Коли промова священика закінчилася, відкрилися головні двері собору, і увійшла нашвидку складена процесія. В ній йшли каноніки, монахи та священики, прямуючи просто до вівтаря. За всіма йшов єпископ і поруч з ним Раньєро в тому самому одязі, в якому він здолав весь шлях.

Коли Раньєро переступив поріг храму, один старий підвівся і підійшов до нього. Це був Олдо, батько майстра, який служив у майстерні Раньєро і через нього повісився.

Підійшовши до Раньєро і єпископа, старий схилився перед ними. Потім він заговорив голосно, так, що всі в церкві чули його:

— Це велика подія для Флоренції, що Раньєро приїхав зі святим вогнем з Єрусалиму. Нічого подібного раніше не було бачено. Можливо, тому хтось скаже, що це неможливо. Я прошу, щоб усьому народу повідомили, які докази і яких свідків привів Раньєро в тому, що це дійсно вогонь, запалений у Єрусалимі.

Почувши це, Раньєро сказав:

— Нехай Господь поможе мені! Які у мене свідки? Я здійснив увесь шлях один. Нехай степи й пустелі свідчать за мене.

— Раньєро — чесний лицар,— сказав єпископ,— і ми віримо його слову.

— Він, очевидно, й сам знав, що на цей рахунок можуть виникнути сумніви,— сказав Олдо.— Він, можливо, їхав не зовсім один. Його слуги можуть свідчити за нього.

Франческа дельї Уберті пробралася крізь юрбу і підійшла до Раньєро.

— Навіщо нам свідки? — сказала вона.— Всі жінки Флоренції присягнуть, що Раньєро каже правду.

Тут Раньєро посміхнувся, і обличчя його просвітліло на хвилину. І знову він звернув свій погляд та думки на полум'я.

В церкві здійнявся шум. Одні казали, що не слід дозволяти Раньєро запалювати свічки біля вівтаря перед тим, як його діло буде доказано. До неї приєднувалося багато з давніх його ворогів.

Тоді піднявся з лави Джакомо дельї Уберті та заговорив на захист Раньєро:

— Я думаю, всі знають, що ніколи не було великої дружби між мною та моїм зятем. але я й мої сини заступимося за нього. Ми віримо, що він здійснив цей подвиг, і знаємо — той, кому вдалося довести таку затію до кінця, мудра, обачна і благородно мисляча людина, яку ми раді прийняти в наше середовище!

Але старий Олдо та багато інших не погоджувалися дати Раньєро скористатися тим щастям, до якого він прагнув. Вони зібралися тісною групою, і видно було, що вони не відступлять від своєї вимоги.

Раньєро зрозумів, що якщо тепер почнеться суперечка, то вони передо всім постараються заволодіти свічкою. Спрямувавши очі на своїх супротивників, він підняв свічку над головою.

Він здавався смертельно втомленим і повним розпачу. Видно було, що, хоча він і приготувався боротися до останнього, але очікував лише поразки. Яка користь від того, що він доніс вогонь? Слова Олдо були смертельним ударом. Якщо сумнів збуджений, він буде поширюватися і рости. Йому здавалося, що Олдо вже загасив свічку назавжди.

В собор крізь широко відкриті двері впурхнула раптом маленька пташка. Вона летіла прямо на свічку Раньєро. Той не встиг забрати її, пташка наткнулася на неї і загасила полум'я.

Рука Раньєро опустилася, сльози виступили на його очах. Але в першу хвилину він відчув якесь полегшення. Це було краще, ніж якби свічку загасили люди.

А мала пташка продовжувала літати по церкві, кидаючись розгублено туди й сюди, як завжди мечуться птахи, потрапивши в закрите приміщення.

Раптом по цілій церкві пронісся голосний вигук:

— Птах горить! Святий вогонь запалив його крила!

Пташка злякано пищала. Вона покрутилася з хвилину, немов маленький живий факел, який порхає, під високим зводом над амвоном, потім почала тратити висоту і, нарешті, впала мертва на вівтар Мадонни.

В ту ж секунду Раньєро опинився поруч. Він прорвався крізь юрбу, ніщо не могло зупинити його. І від полум'я, яке пожирало крила птаха, він запалив свічки перед вівтарем Мадонни.

Єпископ підняв свій посох і вигукнув:

— Господь хотів цього! Господь свідчив за нього!

І весь народ в церкві, і друзі Раньєро, і його супротивники, перестали сумніватися та дивуватися. Всі вигукували, повні захвату перед чудом Божим:

— Бог хотів цього! Бог свідчив за нього!

* * *

Про Раньєро залишається тепер сказати тільки те, що він до кінця днів своїх був дуже щасливий та мудрий, обачний та співчутливий. Але народ у Флоренції завжди називав його Божевільний ді Раньєрі, на пам'ять про ті дні, коли його вважали безумним. І це стало для нього почесним титулом. Він був родоначальником багатьох великих людей.

Ще можна згадати про те, що у Флоренції народився звичай в кожну великодню ніч святкувати пам'ять повернення Раньєро зі святим вогнем, при цьому пускали літати по собору штучну палаючу пташку. І свято це було б живе й досі, якби недавно цей звичай не відмінили.

Але чи правда, що, як припускає багато людей, ті носії святого вогню, що жили у Флоренції і зробили це місто одним з найчудесніших міст на світі, взяли собі за зразок Раньєро та черпали в ньому сили жертвувати собою і переносити страждання та позбавлення, — це нехай залишиться недоговореним.

Тому що того, що зроблено світочем, який в темні часи вийшов із Єрусалиму, не можна ні вирахувати, ні виміряти.